

Tomini dokazi Božje opstojnosti

Baković, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:376436>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
PREDDIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSKE STUDIJE

PETRA BAKOVIĆ

TOMINI DOKAZI BOŽJE OPSTOJNOSTI

Završni rad

Split, 2022.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
PREDDIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSKE STUDIJE

PETRA BAKOVIĆ

TOMINI DOKAZI BOŽJE OPSTOJNOSTI

ZAVRŠNI RAD
iz Povijesti filozofije
kod doc. dr. sc. Ante Akrap

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
UVOD	2
1. OSNOVNO O SVETOM TOMI AKVINSKOME	5
2. DOKAZIVANJE BOŽJE OPSTOJNOSTI	7
3. POČETAK MATERIJALNOG SVIJETA	11
4. STVARANJE	12
5. DOKAZI ZA BOŽJE POSTOJANJE - PET PUTOVA	15
5.1 Prvi put - dokaz iz kretanja	17
5.2 Drugi put - dokaz iz uzročnosti	18
5.3 Treći put - dokaz iz kontigentnosti svijeta	19
5.4 Četvrti put - dokaz iz stupnjeva savršenstva	21
5.5 Peti put - dokaz iz svrhovitosti svijeta	22
ZAKLJUČAK	23
LITERATURA	26
SUMMARY	27

SAŽETAK

U radu se analiziraju dokazi, koje u vezi s Božjim postojanjem iznosi sveti Toma Akvinski, a koji su poznati pod nazivom *Pet putova* (Quinque viae). U tom smislu navode se Tomina razmišljanja iznesena u *Sumi teologije* i u *Sumi protiv pogana*¹. Vezano uz osnovnu temu razmatra se i pitanje vremenskog početka materijalnog svijeta s osvrtom na stvaranje *ex nihilo* i *creatio continua*. Na kraju se u zaključku naglašava da Toma ne poistovjećuje kršćanskog Boga s bogovima, koji se javljaju u povijesti religija, odnosno da se dokazi odnose samo na spoznaju Božjeg postojanja, a ne u u smislu njegove biti kako ju tumači katolička teologija.

Ključne riječi: Bog, Božje postojanje, creatio continua, creatio ex nihilo, pet putova.

¹ Naslov „Suma protiv pogana“ preuzet je iz knjige navedene u Literaturi pod 11, dalje kao ScG

UVOD

„Istina naime o Bogu, istraživana pomoću razuma, proizašla bi za malo ljudi i nakon duga vremena i s primjesom mnogih zabluda.“²

Sveti Toma Akvinski jedan je od velikana kršćanske teologije u Katoličkoj Crkvi i jedan od najutjecajnijih mislilaca u povijesti. Gilbert Keith Chesterton, pisac i filozof, obraćenik s anglikanske vjere na katolicizam, jednom je primijetio da se svako doba divi određenom svecu, koji mu je najviše proturječio: „Svetac je lijek, jer je protuotrov. Zato je svetac često mučenik. Općenito se uočava da svijetu vraća razum ustrajući na onom što svijet zanemaruje, što nije uvijek isti problem u svakom dobu. Ipak, svaki naraštaj instinktivno traži svoga sveca; a on nije ono što narod želi, nego ono što narod treba. ... Stoga je paradoks povijesti da svaku generaciju obraća onaj svetac koji joj najviše proturječi.“³

Današnje društvo, koje više nije dovoljno kršćansko, nije u stanju cijeniti bilo kojega sveca, ali kad bi se ipak pitalo vjernike, koji bi se to svetac najviše sučeljavao s duhom današnjeg doba, izbor bi, najvjerojatnije, pao na *Anđeoskog Naučitelja*⁴, odnosno *Naučitelja Čovječnosti*⁵, svetog Tomu Akvinskog, velikog crkvenog naučavatelja iz 13. stoljeća jednog od najvećih i najbriljantnijih umova u povijesti Katoličke crkve, čiji blagdan Crkva slavi 28. siječnja.

I danas nakon osam stoljeća od njegove smrti mnoga su Tomina djela i naučavanja još uvijek aktualna i istinita. *Zajednički naučitelj*⁶ ima još što ponuditi svakom tko traži istinu u znanosti. Sveti Toma Akvinski doktor je za sva vremena. On je veliki teolog, koji, kako kaže Jacques Maritain u knjizi „*Anđeoski naučitelj*“, „tumači bolje od ikoga drugoga pravu narav mistične mudrosti i brani je bolje od ikoga

² Branko Bošnjak (ur), *Toma Akvinski – Izbor iz djela*, Naprijed, Zagreb, 1990., Suma teologije (dalje ST), ST. Ia, q. 1, a. 1., str. 250

³ Gilbert Keith Chesterton, *St. Thomas Aquinas*, House of Stratus, 2000., str. 3 (vlastiti prijevod).

⁴ Doctor angelicus

⁵ Doctor humanitatis

⁶ Doctor communis

drugoga od svih njenih krivotvorina.“⁷ Maritain naglašava da je sveti Toma „nadasve apostol umnosti“, te da je to razlog „zbog kojeg ga moramo smatrati apostolom modernoga doba.“ Njegova je svetost „umna svetost“⁸. A još je veliki papa Lav XIII. u enciklici „Aeterni patris“ („O obnovi kršćanske filozofije“) iz 1879. godine o svetom Tomi pisao: „Ponizna a ujedno živa duha, lakog i dobrog pamćenja, bespriječno čista života, odan jedino istini, preobilan Božjom i ljudskom znanošću, suncu nalik, ogrijao je zemlju zrakom svojih kreposti te ju napunio sjajem svojega nauka.“⁹ i dodao: „da za filozofa nema ništa korisnijega negoli marljivo istraživati tajne prirode te se dugo i mnogo baviti studijem prirodnih znanosti.“¹⁰ A to svojim radovima potvrđuje i sveti Toma, za kojega Lav XIII. kaže da je „posvetio široku pozornost upoznavanju prirode“, te da je pokazao da „između sigurnih i prihvaćenih podataka nove fizike te između filozofijskih principa (stare) škole nema nikakvog pravog protuslovlja.“¹¹ U tom smislu zanimljivo je Tomino razumijevanje stvaranja i božanske uzročnosti, koje omogućuje da se izbjegnu razni suvremeni pokušaji, poput tzv. borbenih „novih ateista“, da se prirodnoznanstvena otkrića iskoriste za negiranje Božje svemoći, sveznanja i bezvremenosti. Toma daje čvrst pogled na božansko djelovanje, koji ne zahtijeva neki oblik metafizičke neodređenosti (indeterminizma) u svijetu "ontološke otvorenosti", tako da se Božji čini ne mogu "miješati" s prirodom. Koliko god bio dojmljiv napredak prirodnih znanosti, koji je počeo u sedamnaestom stoljeću, taj napredak ne osporava temeljna saznanja o stvaranju i znanosti do kojih je došao sveti Toma Akvinski. „Kao apostol uma, kao naučitelj istine i obnovitelj intelektualnosti nije sveti Toma pisao za XIII. stoljeće, već za naše doba“, primjećuje Jacques Maritain. „Njegovo je doba duha koji vlada stoljećima. On je suvremen pisac, suvremeniji od svijetu naših mislilaca.“¹² Sveti Toma Akvinski je svoj cijeli život posvetio sintezi katoličke filozofije i teologije. No s 48 godina starosti prestao je pisati. Upitan zašto to čini odgovorio je: „Došao je kraj mojim radovima. Sve što sam

⁷ Jacques Maritain, *Andeoski naučitelj*, Zadruga Eneagram, 2011., str. 33.

⁸ Isto, str. 33.

⁹ Papa Lav XIII. *Aeterni patris*, enciklika o obnovi kršćanske filozofije, br. 17, www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_04081879_aeterni-patris.html (vlastiti prijevod)

¹⁰ Isto, br. 30

¹¹ Isto, br. 30

¹² Jacques Maritain, *Andeoski naučitelj*, str. 33.

napisao čini mi se da je poput slame nakon stvari koje su mi bile objavljene.“¹³ Pred 743 godina, na blagdan svetog Nikole (6. prosinca), imao je viziju Krista, koji mu je rekao: „Dobro si pisao o meni, Toma. Koju nagradu želiš od mene za svoj rad?“ - „Ništa drugo doli tebe, Gospodine!“¹⁴ odgovorio mu je. Tri mjeseca kasnije prešao je u vječni život. „U njegovom razmišljanju zahtjevi razuma i snaga vjere pronašli su najdublju sintezu koju je ljudsko mišljenje ikad doseglo, zato što je korjenito čuvao osobitost objave, a da nikad nije ponižavao put koji je vlastit razumu“, naglasio je sveti Ivan Pavao II. u enciklici „*Fides et ratio*“ (Vjera i razum).¹⁵ Stoga je potrebno naglašavati iznimni značaj *Anđeoskog Naučitelja*, a što će onda „pomoći da se vjernici dublje osvijeste o dubini i iskrenosti vjere do kojih se dolazi kad se vjera poveže s razmišljanjem i kad ga ne odbacuje“ („*Fides et ratio*“).¹⁶

¹³ Giovanni Ventimiglia, *Toma Akvinski*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021., str.13

¹⁴ Isto, str. 14.

¹⁵ Papa Ivan Pavao II., *Fides et ratio - Vjera i razum*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., br. 78

¹⁶ Isto, br. 79

1. OSNOVNO O SVETOM TOMI AKVINSKOME

Sveti Toma Akvinski, neprijeporno najpoznatiji i najutjecajniji teolog srednjeg vijeka, pa možda i do danas, rođen je 1225. u Rocasseci, a umro je 7. ožujka 1274. u opatiji Fossanova. Negdje oko 1242. ili 1243. je protiv želje svoje obitelji ušao u dominikanski red. Godine 1244. namjeravao je otići na studije u Pariz, ali ga je obitelj otela i zatočila do 1246. u dvorcu Monte San Giovanni. Na kraju uz pomoć majke bježi iz zatočeništva i odlazi u Pariz. Bio je učenik Alberta Velikog u Kölnu, te predavao u Parizu, Orvietu, Viterbu, Rimu i Napulju.¹⁷ Spoznao je opravdanost znanja uz vjeru i vrijednost samostalne filozofije. U odnosu na povijest spasenja razvijao je svoje učenje o prirodnom pravu koje se temelji na prirodnom razumu i realizira praktičnim razumom. U teologiji je razvijao skolastičku znanost o Božjoj objavi dajući sveobuhvatno tumačenje Svetog pisma. Toma Akvinski ističe se time, da je maksimalno prilagodio Aristotelovu filozofiju kršćanskom vjerovanju. Zbog njegovih zasluga za Crkvu papa Ivan XXII. ga je 1323. proglasio svetim, a 1567. proglašen je *Crkvenim Naučavateljem (Doctor Ecclesiae)*, te od 1879. službenim naučavateljem.¹⁸

Njegova su djela: *Summa contra gentiles (Suma protiv pogana, 1259.-1267.)*, *Summa theologia (Suma teologije, I-III, 1267.-1273.)*, *Questiones disputatae (Rasprave): De veritate (O istini, 1256.-1259.)*; *De malo (O zlu, 1266.-1267.)*; *De anima (O duši, 1269)*; *De ente es essentia (O bitku i biti, 1253.-1255., 1259.-1264.)*¹⁹ Svoje remek djelo *Suma teologije*, koje se dijeli na tri djela, nije dovršio zbog spomenutog mističnog događaja iz 1273. U prvom dijelu govori o Bogu, u drugom govori o čovjeku i njegovom „povratku“ Bogu, odnosno o smislu ljudskog života, a u trećem dovršava analizu „putova“ povratka Bogu i tu govori o Kristu i sakramentima.

¹⁷ Biografija napisana na temelju knjige Giovanni Ventimiglia, *Toma Akvinski*, str. 9 - 11

¹⁸ Usp. Michael Glazier, Monika Hellwig (ur), *Suvremena katolička enciklopedija*, Laus, Zagreb, 1998., str. 987.

¹⁹ Usp. Mario Crvenka, *Prirodne znanosti i religija - Pokušaj sažetog pregleda*, Kršćanska sadašnjost. Zagreb, 2010., str. 141.

Crkva je čekala pedeset godina nakon Tomine smrti prije nego ga je priznala „svetim“. U međuvremenu njegovo je djelo čak bilo osuđeno, kad je 1277. pariški biskup Stjepan Tempier osudio neke Tomine postavke.²⁰

Uz sv. Tomu Akvinskog veže se pojam *tomizam*. Tomizam je filozofijsko-teologijski sustav nastao na temelju nauka Tome Akvinskoga i njegovih nasljedovatelja, jasno zacrtan na Tridentskom koncilu (1545. - 1563.). Riječ je o obliku mišljenja utemeljenom na razložnom uvjerenju po kojem načela, postupak i zaključci Tomine filozofije i teologije tvore temelj razmišljanja u suvremenom svijetu. Premda se razvijao u duhu zahtjeva Tome Akvinskoga za sintezom najboljih postignuća skolastičkih filozofa, tomizam je ipak bitno ostao vezan za Aristotela i Tomu Akvinskoga i njihovo shvaćanje metafizike i spoznajne teorije. Pogleda li se iz perspektive povijesti, tomizam se može opisati kao povremenu obnovu zanimanja za djela sv. Tome Akvinskog. Obnova zanimanja za njegovo djelo je tzv. neotomizam, koji je, primjerice, izražen u enciklici „*Aeterni patris*“ pape Lava XII. Jedan od suvremenih tomističkih filozofa je već spomenuti Jacques Maritain.²¹

O vrijednosti tomističke filozofije jedan od najvećih međuratnih hrvatskih intelektualaca blaženi dr. Ivan Merz zapisao je sljedeće: „Sv. Toma Akvinski, jedan od najvećih umova svih vjekova, podigao je upravo divovsku zgradu na temelju Aristotelova sustava i tu je zgradu jasno razvrstao i sam još nadogradio.“²²

Da tomizam nije „muzejski predmet, nego uvijek živi izvor“, poručio je papa Franjo udjelnicima 11. međunarodnog tomističkog kongresa, koje je primio u audijenciju 22. rujna 2022. Papa Ivan Pavao II. je smatrao da „ono što trebamo je jedan novi Sveti Toma Akvinski koji će sa znanošću današnjice učiniti ono što je Toma učinio s Aristotelom.“²³ Sveti Toma je pokazao da su svijet objavljen vjerom i svijet spoznat osjetilom jedno.

²⁰ Usp. Hrvoje Lasić, *Tomo Vereš - promicatelj i zagovornik filozofsko-teološkog dijaloga: uloga i značenje vjere u dijalogu*, *Obnovljeni život*, 2016., 71, 2, str 231-236

²¹ Usp. Michael Glazier, Monika Hellwig (ur), *Suvremena katolička enciklopedija*, str. 988.

²² Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, Leykam, Zagreb, 2021., 10

²³ John Hittinger, Pope John Paul II on st Thomas Aquinas as the model and guide for the catholic university. https://www.stthom.edu/Public/getFile.asp?File_Content_ID=2276& (18. rujna 2022.),

2. DOKAZIVANJE BOŽJE OPSTOJNOSTI

Sveti Toma Akvinski izravno kaže da postoji pet putova kojima se može dokazati postojanje Boga.²⁴ Ne kaže da postoji pet različitih dokaza! Dakle to je odnos pet prema jedan - pet puteva do jednog Boga. To je odnos pet načina dostizanja Prvog Uzroka, a u svakom pogledu Prvi Uzrok je jedan Bog.

Počevši od svetog Anselma (1033. - 1109.) bilo je kroz povijest filozofije više pokušaja da se dokaže Božje postojanje uzimajući za polaznu točku ideju postojanja Boga. Budući da takvi pokušaji imaju polazište u ideji, a ne u stvarnosti, tj. da u dokazu ideja Boga prethodi stvarnosti, koju žele dokazati, nazivaju se apriorni dokazi.

Dokazi o Božjem postojanju pojavljuju se najprije u djelu od četiri knjige *Sumi protiv pogana*, ali su dati u kraćem obliku, i manje razrađenim, nego kasnije kroz pet putova u *Sumi teologije*. Prve tri knjige su obrana vjere na temelju načela dostupnih svima, a u četvrtoj se navode teološki argumenti. Svjestan je da „postoje i drugi koji imaju određeno mišljenje ... kroz koje bi nastojanja onih koji žele dokazati postojanje Boga htjeli učiniti uzaludnim. Jer oni kažu da do postojanja Boga ne možemo doći razumom; prima se putem vjere i samo objave. Ono što je navelo neke osobe da drže ovo gledište bila je slabost argumenata koje su drugi iznijeli kako bi dokazali da Bog postoji.“²⁵

Ti su dokazi navedeni u poglavlju 13: „Sada smo pokazali da napor da se pokaže postojanje Boga nije uzaludan. Stoga ćemo nastaviti iznositi argumente po kojima su i filozofi i katolički učitelji dokazali da Bog postoji.“²⁶ Većina dokaza posvećena je zapravo obrani mišljenja, koje Akvinski izvodi od Aristotela. Akvinski i Aristotel očito nisu jednoglasni kad je riječ o značenju "Bog postoji" budući da

²⁴ Usp. ST, I, q3, a 1, str. 273.

²⁵ Augustin Pavlović (ur), *Suma protiv pogana = Summa contra gentiles* (sv 1), dalje ScG, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993., ST, I, pog 12, 1, i 2.

²⁶ Isto, pog 13, 1.

Akvinski, kao kršćanin, ima uvjerenja o Bogu, koja Aristotel nikada nije imao. Ipak Akvinski se očito oslanja na Aristotelovo razmišljanje. Vidljivo je njegovo poštovanje prema Aristotelu, jer zadržava dokaz iz njegove *Fizike*.²⁷ S druge strane pobija Anselmove argumente Sveti Toma, kao kršćanski vjernik, ustraje u tome da se može znati da Bog postoji na temelju prirodnog razuma.

Dokazi iz *Sume protiv pogana* mogu se opisati ukratko na sljedeći način:

1. Sve što se pomiče, pomiče drugi.
2. Neke stvari su očito u pokretu (pokreću se) i stoga ih pokreće nešto drugo.
3. Ono što pokreće nešto drugo se ili pomiče ili se ne pomiče.
4. Ako ono što pokreće nešto drugo nije pomaknuto, onda postoji nepokrenuti pokretač, što je ono što bi Bog trebao biti.
5. Ako ono što pokreće nešto drugo bude pomaknuto, to pomakne drugi pokretač.
6. Ne može postojati beskonačan broj stvari koje pokreću druge stvari, a da ih same pokreću druge stvari.
7. Dakle, moramo postaviti "nekog glavnog nepokrenutog pokretača."

Dokazi o postojanju Boga danas su znatno izgubili na svojoj uvjerljivosti. Dokazima o Bogu želi se dokazati Bog, a polaze od neposredno shvatljivih vanjskih ili unutarnjih iskustava. Vjera u Boga nije povezana samo s ljudsko egzistencijom i poviješću nego i s kozmosom i njegovom poviješću: ona nužno ima kozmičku dimenziju. Sveti Toma Akvinski smatra da je Bog Stvoritelj svega i da ljudi zauzimaju posebno mjesto u stvaranju, jer su otkupljeni ili vraćeni Bogu od strane samog Boga u osobi Isusa Krista. Stoga na početku *Sume teologije* izjavljuje da namjerava iznijeti sveti nauk (sacra doctrina) razmatrajući „najprije o Bogu, zatim o putovanju razumnih stvorenja Bogu, i treće, o Kristu, koji je, kao čovjek, naš put do Boga“.²⁸ Ovdje je na djelu vizija u kojoj je Bog početak i kraj svih stvari, koji privlači nas sebi kao onome od koga dolazimo. Bavi se dolaskom od Boga (exitus) i vraćanje k njemu (reditus): U

²⁷ ScG, 13, 2-6

²⁸ ST, I, uvod, q. 2.

samom uvodu je citirano stajalište sv. Tome o mogućnosti ljudske spoznaje, a tome dodaje: „Da bi čovjek primjerenije i sigurnije postigao spoznanje Boga, potrebna je Božja objava“²⁹ no, smatrao je da se postojanje Boga može dokazati razumskim argumentima. Smatra da je moguće navesti racionalne razloge za vjerovanje u Boga, a u raznim tekstovima pokušava reći koji su to razlozi. Njegovo je gledište da Bog postoji i da se mogu dati razlozi za to; razlozi koji bi trebali biti prihvatljivi svakom poštenom umu ili nepristranoj osobi. Vidljivo je to iz *Suma teologije* i *Sume protiv pogana*, 1. 9, gdje se kaže da se postojanje Boga, iako nije očito „može dokazati po učincima koji su nam poznati“³⁰ i da se Boga može obznaniti kroz „demonstrativne argumente, kojima se naš protivnik može uvjeriti“³¹

Tomina najpoznatija obrana tog zaključka nalazi se u njegovim takozvanim „*Pet putova*“ (*Quinque Viae*), koji se nalaze u drugom pitanju *Sume teologije*. Svi „putovi“ imaju sličnu strukturu, koja predviđa četiri momenta: polaze od neke danosti osjetilnog iskustva: primjenjuju jedan ili dva filozofska principa; a u zaključku promišljanja potvrđuje se postojanje nečega ili nekoga što ima vlastitost koje su prepoznate kao nužne u tijeku dokazivanja. Odredište putova jest nužnost egzistencije nečega ili nekoga što ima određene vlastitosti ili attribute, i što je prvi nepokretni pokretač, prvi uzrok. Iako Toma kaže da su „*Pet putova*“ argumenti za postojanje Boga, oni nisu namijenjeni kao iscrpna obrana vjerovanja u postojanje Boga. Oni su samo prvi stadij, odnosno nemaju namjeru pokazati da Bog postoji sa svim atributima koji mu se tradicionalno pripisuju. Filozofski principi koje sveti Toma primjenjuje na putove su kauzalnost i princip nemogućnosti nizanja uzroka u nedogled ili u beskraj. Toma dokazuje Boga kao prvog nepokrenutog pokretača, prvog uzroka, nužnog bića, najsavršenijeg bića i umskog bića koji sve uređuje.³²

²⁹ ST I, q1, a1.

³⁰ ST, 1a. 2. 2

³¹ ScG. I, 9, 2

³²Usp. Giovanni Ventimiglia, *Toma Akvinski*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021., str. 81 – 82.

3. POČETAK MATERIJALNOG SVIJETA

Bog za svetog Tomu nije samo odgovor na pitanje što je pokrenulo svijet? i smatra da, ako je svijet imao početak, onda Bog mora biti krajnji razlog za to. U *Sumi protiv pogana* kaže: „Činjenica da je Bog vječan ne znači da su njegovi učinci vječni. To je zato što Bog stvara stvorenja dobrovoljno i može odlučiti kada nešto počinje postojati. Ništa, dakle, ne priječi da kažemo da je Božje djelovanje postojalo oduvijek, dok njegov učinak nije bio prisutan od vječnosti, ali postojao je u ono vrijeme kada je, oduvijek, on to odredio.“³³ O vječnosti svijeta raspravlja i u *Sumi teologije*³⁴

Sveti Toma nije vidio kontradikciju glede Božjeg stvaralačkog čina čak ni uz pretpostavku vječnog svemira. Pokazao je da bi i u tom slučaju svemir ovisio o Bogu, dakle, i u tom slučaju bi bio stvoren. S tim u svezi kaže: „Glede postanka svijeta postoji jedna za vjeru bitna činjenica: saznanje da je svijet počeo Stvaranjem. Ali način i tijek na koji se je Stvaranje odvijalo tiče se vjere samo usput.“³⁵ S druge strane, svetu Toma, međutim tumači *Knjigu Postanka* kao učenje da je svijet imao početak, te na temelju toga vjeruje u početak svijeta. Ipak, drži da se, s gledišta filozofije, ne može dokazati da je svijet imao početak. Bog je stvoritelj svijeta, koji je počeo postojati i to je član vjere,

Toma razlikuje postanak svemira u smislu stvaranja od vremenskog početka svemira *Velikim praskom* (Big bang!). Današnja fizika i kozmologija nisu u stanju ukazati na konačni izvor svemira, na to kako je svemir napravio prijelaz (tranziciju) od potpunog i krajnjeg nepostojanja - iz apsolutno ničeg - u postojanje, te kako su se zakoni, koji upravljaju njegovim ponašanjem najzad pojavili. U skladu s tumačenjem Tome Akvinskog Big bang je dakle promjena a ne stvaranje. Prirodne znanosti ne mogu same po sebi osigurati ono krajnje objašnjenje glede postojanja svih stvari. No, to ne znači da razum ostaje tih glede pitanja postanka svemira.³⁶ Razum zahvaća mnogo više od kategorije prirodnih znanosti. Toma misli da sam razum ne može zaključiti ima li svemir vremenski početak, ali da može doći do spoznaje da je svemir

³³ ScG, 2.35.

³⁴ ST I. q. 32 i q. 46.

³⁵ ST, 1a. 46. 2.

³⁶ Usp. Krešimir Cerovac, *Sklad vjere i znanosti*, Graphis, Zagreb, 2001., pog. *Sv. Toma Akvinski i Veliki prasak*, str. 135 - 137

stvoren. Sveti Toma Akvinski bi rekao da su prirodne znanosti u potpunosti kompetentne da govore o promjenama koje se zbivaju u prirodi, ali to ne znači da sve u prirodi može biti objašnjeno u smislu materijalnih uzroka. Prirodne znanosti same ne mogu dati potpun odgovor o prirodnom poretku. Za teologiju je odgovor beskonačni Bog.

Stvaranje, Božji čin, znači dati postojanje (egzistenciju) materijalnom svemiru. Iz razmatranja koje slijedi proizlaze stajališta sv. Tome, da je Bog odgovoran za promjenu (Prvi put). Ali on također misli da bi Bog to učinio čak i da promjena nema početak. I, po njegovom mišljenju, čak i da svijet nema početka, Bog bi jednako bio uzrok postojanja stvari (Drugi put), postojanja takvih da 'moraju biti' (Treći put), bivanja više ili manje savršenim (Četvrti put), Stoga, i vječni svemir, dakle i kad ne bi imao vremenski početak, ipak bi i dalje bio ovisan o Bogu glede svog postojanja.

4. STVARANJE

„Ključem ljubavi otvorio je ruku i proizidoše stvorovi.“³⁷

Stvaranje je prvi učinak Božje moći. Ključ Akvinčeve raščlambe je razlika koju on podvlači između stvaranja i promjene: stvaranje nije promjena (*creatio non est mutatio*).³⁸ Božje je stvaranje potpuno uzrokovanje. Bog ne uzima ništa da bi iz toga načinio nešto. **Bog stvara iz ničega - „ex nihilo“**, a to znači apsolutno ništa. Stvaranje je prema svetom Tomi Akvinskom korjeniti uzrok sveukupne stvarnosti. Ono je razlog postojanja svih stvari, a nije razlog njihovih promjena. Ono što stvaranjem nastaje nije prije bilo i ne nastaje iz prethodno postojećeg materijala. Prouzročiti da nešto postoji ne znači u tome stvoriti promjenu (*actus modus*). „Ono što je stvoreno nije učinjeno kretanjem ili promjenom. Sve što je stvoreno kretanjem ili promjenom načinjeno je od nečega što je prethodno postojalo.“ Bog „*sve vidljivo i nevidljivo*“ stvara ni iz čega, to jest iz ništa bitka. No, to ne znači, ponajprije, poslije ništa. Dakle: Stvoriti znači učiniti nešto iz ničega, odnosno proizvesti nešto što prije nije bilo, i to ne upotrebljavajući

³⁷ Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam* Katoličke Crkve, Glas koncila, Zagreb, 1994., br.293

³⁸ ST, 2a. 45. 2.

pritom nikakvu već postojeću tvar, građu ili bilo kakav predmet. U Stvaranju stvorene su i materija i njezina supstancijalna forma. No, prije Stvaranja postoji samo misao ili ideja o stvari koju Bog kani stvoriti. Prije Stvaranja stvari ona je u Božjem umu. Pred Bogom Stvoriteljem, i njegovim idejama, nema ništa prije Stvaranja. Stvar je u Apsolutnom duhu. Bog sve stvara snagom svoje misli, voljom i riječju.³⁹

Jedino što je pretpostavljeno stvaranju je Bog.⁴⁰ U stvaranju ono što nije postaje ono što jest. Još je 1215. godine IV. lateranski sabor svečano naglasio da je Bog sve stvorio „iz ničega“ i da se je stvaranje dogodilo „ab initio temporis“. Tvrdnja da Bog stvara *ex nihilo* izraz je o svemogućoj Božjoj slobodi. Božji stvaralački čin je u potpunosti slobodan; materija, prostor, vrijeme pa čak i prirodni zakoni dolaze od Božjeg neuvjetovanog izbora. Bog ništa ne treba izvan sebe i Njegovo djelovanje nije ograničeno ili uvjetovano nečim prije postojećim ili suvječnim s Njime. Sve stvoreno je konačno a samo je Bog beskonačan. Sv. Toma kaže: „Kad se kaže da je neka stvar nastala iz ničega, prijedlog iz ne dolazi u značenju materijalnog uzroka, već samo susljednosti; kao kad se kaže da se iz jutra rađa podne, tj. nakon jutra dolazi podne.“⁴¹

Treba naglasiti da za Tomu stvaranje nije neki daleki i jednom odigrani događaj. Ono je trajno, potpuno uzrokovanje postojanja svega što postoji (*creatio continua*). Daljnje postojanje svih stvari ovisi o Bogu. Govoreći da je Bog Stvoritelj nečega, Akvinski ne kaže samo da je Bog to pokrenuo u nekom prošlom vremenu, već misli da ga Bog održava u postojanju. U tom smislu njegova doktrina stvaranja također je doktrina kontinuiranog očuvanja.

"Postoje dva načina na koja jedna stvar može biti održana pomoću druge. Prvi je neizravan i slučajan, kao kada se za onoga tko uklanja destruktivnu silu kaže da održava stvar u postojanju; na primjer, onaj koji bdije nad dijete da ne padne u vatru, kaže se da čuva djetetov život. Drugi je per se i izravan način očuvanja stvari u postojanju, utoliko što je, naime, sačuvana stvar toliko ovisna da bez čuvara ne bi

³⁹ Usp. Rudolf Brajčić, *Filozofija i filozofije – filozofski fragmenti*, Filozofsko – teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1999., 21.

⁴⁰ ST, I, q 45. A 5.

⁴¹ ST, I, q. 45, a. 1, ad. 3

mogla postojati. To je način na koji sva stvorenja trebaju Boga da ih održi u postojanju."⁴²

U „*De potentia Dei*“ Toma Akvinski navodi da je djelovanje kojim Bog stvara, a zatim održava svemir, jedno te isto djelovanje. Bog istom stvaralačkom snagom kojom je sve stvorio neprekidno održava da se stvoreno ne vrati u tamu ništavila. „Bog ne daje postojanje kroz kretanje nego kroz vječnu uzročnost“⁴³ Stoga su stvaranje *ex nihilo* i *creatio continua* transcendentni i imanentni u odnosu na sve stvoreno. Uzdržavanje svijeta ne znači da Bog uvijek iznova u svakom trenutku stvara sva bića, nego je riječ o produženju Božjega stvaralačkog čina, koji se ne može mjeriti ovozemaljskim kategorijama vremena i prostora budući da je riječ o izvan prostornom i izvan vremenskom Božjem djelovanju koje se očituje samo u ovdašnjim vremensko-prostornim kategorijama. Kad bi Bog prestao stvarati stvoreno bi prestalo postojati.

Posebice treba naglasiti da je sveti Toma Akvinski upozoravao da *Knjiga postanka* ne može doći u sukob sa znanosti. Smatrao je da je za kršćansku vjeru bitan sam čin Stvaranja o kojem jasno govori *Knjiga postanka*.

⁴² ST, I. Q 104. 1.

⁴³ De potentia Dei, II. Sent 1.1.5.

5. DOKAZI ZA BOŽJE POSTOJANJE - PET PUTOVA

U drugom pitanju *Sume teologije*, koje je podijeljeno na tri članka, sveti se Toma u članku 3 (*Postoji li Bog?*) bavi dokazima za Božje postojanje ili tzv. putovima za dokazivanje Božjeg postojanja, odnosno „jedne od onih objavljenih istina, ali koje ipak ne nadvisuju sposobnost shvaćanja ljudskog razuma“. Općenito uzevši dokazivanje može biti dvojako, smatra Akvinac. Jedno kreće od uzroka do učinka (propter quid), a drugo od učinaka do spoznaje uzroka (dokazivanje quia).⁴⁴

Sveti Toma u *Suma teologije* protiv pogana navodi vrlo dragocjen savjet za razumijevanje svojeg filozofiranja o Bogu: „Da bismo znali stvari, koje razum može istražiti u vezi s Bogom, mora se već posjedovati znanje o mnogim stvarima. Jer gotovo sva filozofija je usmjerena prema spoznaji Boga i zato je metafizika, koja se bavi božanskim stvarima, zadnji dio filozofije, koji se treba naučiti.“⁴⁵

Tomin sustav dokazivanja temelji se na tvrdnji: Budući naime da nam je neki učinak očividniji od njegova uzroka, preko učinka dolazimo do spoznaje uzroka. Iz bilo pak kojeg učinka može se dokazati da postoji njegov vlastiti uzrok jer, budući da učinci zavise od uzroka, postavimo li učinak, nužno je da mu prethodi uzrok. Zato se postojanje Boga, premda nije za nas po sebi očito, može dokazati po učincima koji su nam poznati.

Pristup pet putova razrađen je u dva teološka djela, u *Sumi teologije* protiv pogana i u *Sumi teologije*. Sveti Toma je teolog, ali teolog koji također i filozofira. Njegovo glavno zanimanje nije istina metafizike, već katoličke vjere. Djela u kojima on iznosi svoje oblike argumenata za Boga su djela *Sacra Doctrina*, a ne udžbenici metafizike. Iznoseći argumente za opstojnost Boga, sveti Toma izlaže sveta kršćanska učenja. U *Sumi teologije* sveti Toma dokazuje Božje postojanje, ali ukazuje da je u pitanju Bog koji je za sebe kazao: „*Ja sam Koji jesam*“ (Izl 3,14). Kao kršćanski naučavatelj sveti Toma ima na umu dakle Boga Svetog pisma.

⁴⁴ ST, 1.q 2.a 2.

⁴⁵ ScG, I. 4.3.

Pet putova su dakle zapravo *aposteriori* kozmološki argumenti. Aposteriorni dokazi za Božje postojanje polaze od različitih činjenica iskustvene danosti, čije je postojanje metafizički objašnjivo samo ukoliko su te danosti učinci. Počevši od značajki bilo kojeg ljudskog iskustva svijeta (promjena, uzročnost, kontingencija, postupnost, konačnost), za koje se sve smatra ne-religijskim, argumenti zaključuju na postojanje nepokrenutog pokretača, prvog uzroka, nekih po sebi nužno postojeće, nešto što je najcjelovitije u postojanju, i neka ruka vodilja u prirodi - koju svatko uzima za 'Boga'⁴⁶ Aposteriori dokazi imaju tipičnu strukturu od četiri elemenata: polazište, primjena uzročnosti na polazište, nemogućnost beskonačnog reda događaja i konačno nužnost postojanja Boga.⁴⁷

Na temelju pet putova sv. Toma zaključuje sljedeće:

- prvi put - postoji **Nepokrenuti pokretač**,
- drugi put - postoji **Neuzrokovani tvorni uzrok**,
- treći put - postoji **Nužno biće**,
- četvrti put - postoji **Biće koje je sam bitak**,
- peti put - postoji **Um koji je sam bitak**.⁴⁸

Sv. Toma glede Božjeg postojanja daje još dva dokaza. Jedan proizlazi iz moralnog reda, a polazište tog puta jest zdravorazumska sigurnost u postojanje objektivnog moralnog reda. Drugi je dokaz na osnovi čudesa. Dokaz na osnovi čudesa može se formulirati na sljedeći način. Povijesna znanost potvrđuje da postoje čuda. Samo svemogući Stvoritelj prirode može napraviti čudo. Dakle, postoji svemoguće biće koje svi nazivaju Bog.⁴⁹

⁴⁶ ST I, q. 2, art 3.

⁴⁷ Usp. Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, str. 217.

⁴⁸ Isto, str. 224.

⁴⁹ Isto, str. 240. - 242.

5.1 Prvi put - dokaz iz kretanja

Prvi Tomin put naziva se argument iz kretanja, koje ne uključuje samo kako se neka stvar može kretati s jednog mjesta na drugo, već i njenu promjenu i nastajanje.

Prvi i najjasniji put uzima se iz gibanja (ex parte modus).

- Možemo utvrditi da se određene stvari na ovom svijetu pokreću, a pokreću se pod utjecajem drugoga jer su u stanju mogućnosti prema onome prema čemu se pokreću. Ono što je u zbilji vrši samo pokretanje.
- Pokretanje je izvođenje nečega iz stanja mogućnosti u stanje zbilje, a to je izvedivo samo zbiljskom biću.
- Nemoguće je da nešto u isto vrijeme bude i u stanju zbilje i u stanju mogućnosti u odnosu na isto već samo u odnosu na različito. Npr. što je u zbilji toplo u mogućnosti može biti samo hladno.
- Istodobno ne može biti da je nešto pokretač i predmet pokretanja.
- Jedno je uvjetovano postojanjem drugoga, a i to drugo od trećega ... Ali ovo ne može voditi u beskonačnost već samo do zaključka o prvom pokretaču svega kretanja, a to bi bio Bog.⁵⁰

Kao što se može vidjeti, argument je ovdje, barem djelomično, aposteriorne prirode. Odnosno, temelji se na iskustvu i promatranju. Bitna su tri izraza koja se često koriste u metafizici. Prva riječ je kretanje, koja kod Akvinskog u svojoj definiciji uključuje promjenu. Druga i treća riječ često se upotrebljavaju zajedno; potencija i djelovanje. Potencija se odnosi na mogućnost ili sposobnost da stvar dovrši ili ispuni svoju prirodu. Čin se odnosi na dovršenje ili ispunjenje prirode stvari. Na primjer, sjeme potencijalno postoji kao stablo. Stablo postoji u stvarnosti u odnosu na sjeme. Štoviše, stablo postoji samo zahvaljujući sjemenu. Sjeme postoji samo zbog drugog stabla. Ipak, čak i stablo postoji u potenciji. Shvaćeno na ovaj način, možemo formulirati prvi Tomin način: Kad god se nešto promijeni, prouzroči to nešto drugo (sjeme uzrokuje stablo). Ništa ne može uzrokovati vlastitu promjenu budući da nešto ne može istovremeno imati kvalitetu potencijalno i stvarno. Stoga, kad god se nešto promijeni,

⁵⁰ ST, I, q 2, a 3.

tu promjenu mora izazvati vanjski uzrok. Štoviše, taj uzrok već mora postojati. Sve ovo dovodi do pitanja može li postojati beskonačno nazadovanje uzroka.

Polazište ovog puta jest iskustvo gibanja kao gibanja, tj. iskustvo promjene. Akvinski ne tvrdi da se sve kreće od moći prema djelu, nego samo one stvari koje nužno ne postoje (tj. stvorene stvari). Zbog toga je Bog “definiran” (ne može se ispravno definirati ono što je beskonačno) kao *actus purus* (čisti čin). Ono što je čisti čin ne mijenja se otkad se njegova priroda usavršila. Drugim riječima, Bog nužno postoji i stoga mora postojati.

5.2 Drugi put - dokaz iz uzročnosti

Osnovna premisa ovog argumenta temelji se na kontingentnoj prirodi postojanja kao i na poretku učinkovitih uzroka u svemiru. Akvinski također proširuje svoj prvi put tvrdeći da ne samo da svemir zahtijeva uzrok, već da takav uzrok mora i održavati svemir u postojanju. Očito je da ono što ne postoji nužno zahtijeva uzrok izvan sebe. To jest, ništa ne može uzrokovati postojanje. Akvinski zatim nastavlja s tvrdnjom da kontingentne stvari ne zahtijevaju samo vanjski uzrok, već i da te kontingentne stvari trebaju uzrok koji održava njihovo postojanje.

Evo kako sveti Toma opisuje „drugi put“, koji proizlazi iz razloga tvornog uzroka:

- „Nalazimo naime da u ovom svijetu osjetilnih bića postoji red proizvodnih uzroka, ali se ne nalazi niti je moguće da nešto bude proizvodni uzrok sebe, jer bi tako postojalo prije samog sebe što je nemoguće. No nije moguće u proizvodnim uzrocima ići u beskonačnost. U svim naime sređenim proizvodnim uzrocima prvi je član uzrok srednjega, a srednji je uzrok posljednjega, bilo da ima više članova ili samo jedan. Ukloni li se pak uzrok, uklanja se i učinak.“⁵¹

Sv. Toma završava svoje razmišljanje: Ukoliko bi u proizvodnim uzrocima nedostajao prvi član nedostajao bi i svaki sljedeći, i srednji i zadnji. A opet, ukoliko bi se išlo do beskonačnosti onda ne bi postojalo prvi proizvodni uzrok, a samim time ni srednji kao

⁵¹ ST, I, q 2, a 3.

ni posljednji učinak. Što opet vodi do zaključka o postojanju prvog proizvodnog uzroka tj. Boga.⁵²

Polazište ovog puta jest iskustvo tvornog uzrokovanja poredanih tvornih uzroka, tj. uzroka subordiniranih u sadašnjosti. Akvinski ističe da sve u svemiru svojim postojanjem ovisi o drugom. Kao i u prvom slučaju, važno je primijetiti da Akvinski ne tvrdi da sve zahtijeva uzrok, već samo one stvari koje nužno ne postoje. Odnosno, ako nešto ne postoji vječno, mora biti stvoreno. Jednom kad se to shvati, može se eliminirati nesuvislo pitanje tko je stvorio Boga, budući da je Bog ono što postoji vječno i nužno. Akvinski zatim ističe da ovisan lanac djelotvornih uzroka ne može nazadovati beskonačno. Razlog je taj što beskonačna regresija ne znači da nema početnog učinkovitog uzroka. Ne može biti naknadnih učinaka ako ne postoji početni (ili suštinski) učinkovit uzrok. Bez neuzrokovanog prvog uzroka ništa ne postoji. Stoga Akvinski zaključuje da mora postojati biće koje postoji nužno kao uzrok postojanja, a to je Bog. Dakle, Bog, kao neuzrokovani prvi uzrok, nije samo stvoritelj svemira, nego i održava njegovo postojanje u svakom trenutku. Time učinkovito poriče tzv. deizam, koji tvrdi da je Bog stvorio svemir, ali ga ne održava niti u njemu intervenira. *Drugi put* pokazuje da svemir ne samo da zahtijeva uzrok, nego također zahtijeva uzrok, koji održava njegovo postojanje. „Prvi Neuzrokovani Uzrok nazivamo Bogom jer je On biće kojemu pripada bitak po sebi, tj. po biti. On je Onaj Koji Jest, a to je Bog.“⁵³

5.3 Treći put - dokaz iz kontigentnosti svijeta

Ovaj je argument vrsta kozmološkog argumenta utoliko što se temelji na kontingenciji i nužnosti svemira. Počinje opažanjem da sve u svemiru nastaje i nestaje. Iz toga sveti Toma zaključuje da sve u svemiru, pa i sam svemir, ne postoji nužno. Prema tome, svemir zahtijeva uzrok koji je Bog.

- Treći se put temelji na mogućem i nužnom. Uočavamo da neke stvari s obzirom da se rađaju i propadaju mogu biti i ne biti. Ukoliko nešto može ne biti znači da

⁵² Usp. ST, I, q 2, a 3.

⁵³ Hrvoje Relja, *Tomistička filozofija*, str. 231.

nije postojalo oduvijek, a ako bi sve ne postojalo oduvijek onda u svijetu ničega nikad nije ni bilo.

- Samim time kad ne bi bilo nečega od čega bi sve ostalo počelo postojati ni sada ništa ne bi postojalo, što je u suprotnosti sa zbiljom. Zaključujemo da u svijetu postoji i nešto nužno što uzrok svoje nužnosti može i ne mora primati. Isto tako je nemoguće ići u beskonačnost sa stvarima koje posjeduju uzrok svoje nužnosti već dolazimo do zaključka o postojanju bića nužnog samog po sebi i koje daje nužnost svemu drugome, a to bi opet bio Bog.⁵⁴

Nije dakle moguće ići do beskonačno u nužnim bićima koje imaju uzrok svoje nužnosti, kao što to nije bilo moguće kod tvornih uzroka, kako se dokazalo. A polazište ovog puta je iskustvo neposredne očitosti postojanja propadljivih bića. U središtu trećeg načina je zaključak da svemir nije nužna cjelina. Akvinski počinje opažanjem da stvari nastaju, podliježu propadanju i prestaju postojati. Činjenica da stvari nastaju i prolaze iz postojanja dokazuje da su te stvari uvjetne. Drugim riječima, uvjetna bića nisu uzrok njihova postojanja. Budući da je svemir podložan nastanku i korupciji, Akvinski tvrdi da svemir doista treba postojati. Zatim navodi da ono što ne treba postojati nije uvijek postojalo. Obrazloženje je da bi svemir, kad bi nužno postojao, bio vječan. Međutim, očito je da svemir nije vječan. Dakle, ne postoji nužno. Beskonačna regresija kontingentnih uzroka je nelogična jer bi takva regresija značila da ne postoji nikakav početni uzrok kontingentnih stvari. Bez početnog uzroka ne bi bilo kasnijih uzroka i posljedica. Stoga Akvinski zaključuje postojanje bića koje postoji nužno i uzrok je postojanja kontingentnih bića. Ovo biće Akvinski naziva Bogom. Argumenti se mogu formulirati na sljedeći način: Što god počinje postojati zahtijeva uzrok. Svemir je počeo postojati. Prema tome, svemir zahtijeva uzrok.

5.4 Četvrti put dokaz iz stupnjeva savršenstva

- Četvrti put kreće od stupnjeva koje nalazimo u stvarima, lijepo, dobro, plemenito. Ovisno o tome u kojoj se mjeri stvari približavaju nečem

⁵⁴ ST, 1. q 2.a 2.

apsolutnom, najvišem, tako se i određuje manji ili veći stupanj. Svrha koja je savršena i istinita u najvećem i najsavršenijem stupnju ona je takva i kao biće.

- Ako je vatra kao najveći izvor topline koja postoji, tako je i nešto kao najveće u određenom rodu uzrok svemu što se u njemu i nalazi. I opet zaključujemo da postoji nešto što uzrokuje postojanje svih bića i svega savršenstva, a to bi bi Bog.⁵⁵

Polazište ovog puta jest iskustvo neposredne očitosti postojanja stupnjevana savršenosti među bićima. Četvrti put je uzet iz stupnjevanja koje se nalazi u stvarima. Među bićima postoje neka više, a neka manje dobra, istinita, plemenita i slično. Ali "više" i "manje" se odnose na različite stvari, prema tome koliko nalikuju na svoje različite načine nečemu što je maksimum, kao što se za neku stvar kaže da je toplija prema tome koliko više sliči onome što je najtoplije; tako da postoji nešto što je najistinitije, nešto najbolje, nešto najplemenitije i, posljedično, nešto što je krajnji bitak; jer one stvari koje su najveće u istini, najveće su i u postojanju. Poanta je da u živim bićima, kao i u neživim stvarima, postoje stupnjevi savršenstva. Međutim, ne može biti nikakvih usporedbi između stvari ili gradacija postojanja osim ako se ne može uputiti na savršeno biće. Upravo se to biće naziva Bogom.

U ovom dokazu nije moguć niz uzroka, te stoga nije ni potrebno upućivati na nemogućnost beskonačnog niza. Ovdje se polazi od bitka.⁵⁶

⁵⁵ ST, 1. q 2. a 3.

⁵⁶ Usp. Hrvoje Relja, str. 239.

5.5 Peti put – dokaz iz svrhovitosti svijeta

Peti put je preuzet iz upravljanja svijetom i argumentiran je u duhu samog pogleda na razumljivost. Evo kako Akvinski iznosi svoj argument:

- Uočavamo da neke stvari djeluju samo zbog nekog cilja na isti način usmjerene k najboljem. To su one stvari koje ne posjeduju moć spoznaje, što znači da se to događa namjerno, a ne slučajno. To je moguće samo zbog djelovanja onoga umnog bića koje kao netko tko ima moć spoznaje, prema zadanom cilju usmjerava sve prirodne stvari. To bi biće bio Bog.⁵⁷

Polazište ovog puta jest iskustvo neposredne očitosti postojanja svrhovitosti u djelovanju nerazumnih bića, kako živih, tako i neživih. Tomin Peti put poznat je kao teleološki argument. Peti put sugerira da red u svemiru zahtijeva dizajn i da u konačnici taj dizajn zahtijeva dizajnera koji nužno postoji. Može se argumentirati da nevjerojatna sređenost, koja postoji u svemiru nije rezultat slučajnih procesa. Ako sređenost nije slučajna, po definiciji mora biti dizajnirana. Stoga se može zaključiti o postojanju dizajnera. Akvinski tvrdi da čak i neživa materija djeluje prema određenom cilju. Ako neinteligentne stvari redovito djeluju prema nekom cilju, mora biti da su bile dizajnirane za taj cilj i vođene nečim vanjskim. Ono što je dizajnirano iziskuje dizajnera. Da bi se nešto dizajniralo, potrebna je racionalnost, a racionalnost uključuje inteligenciju. Stoga možemo zaključiti da su neinteligentne stvari stvorene i vođene do svog cilja od strane inteligentnog bića. Konačno, kao što je vidljivo i u drugim Tominim argumentima, ne može biti beskonačnog nazadovanja uključenog u Peti put. Bilo koji lanac bića, koji je dizajnirao svemir i vodio stvari do njihovog cilja, mora naposljetku završiti kod prvog dizajnera koji nužno postoji. Akvinski zaključuje da je taj prvi kreator onaj kojeg svi nazivaju Bogom.

⁵⁷ De potentia Dei, II. Sent 1.1.5.

ZAKLJUČAK

Na temelju analize Tominih dokaza Božjeg postojanja može se zaključiti sljedeće:

1. Dokazi polaze od zbiljskih svojstava osjetilnog svijeta, a njegove manjkavosti zaključuju na nužnost postojanja neprolaznog, apsolutnog i beskonačnog bića.
2. Ovim dokazivanjem se ne dolazi do spoznaje samog Božjeg postojanja u smislu njegove biti, nego samo do spoznaje nužnosti da Bog treba postojati.
3. U zaključku svih dokaza sv. Toma naglašava da svi ljudi nazivaju Bogom upravo tog vječnog nepokrenutog pokretača (1. put), tvornog uzročnika (2. put), po sebi nužnog bića (3. put), biće punine dobrote, istine, plemenitosti, savršeno biće (4. put) i umnog upravitelja svijeta (5. put).

Sveti Toma nije pokušavao "dokazati" postojanje Boga u matematičko-logičkom ili znanstvenom smislu. On i ne govori o Pet dokaza, već o Pet putova (načina). Zapravo, to su argumenti pomoću kojih prirodni razum vjerniku može pružiti dodatnu potporu za vjerovanje, koje je on prvobitno prihvatio zbog onoga što smatra Božjom objavom. Jedini mogući uzrok reda u svemiru je nešto izvan samog svemira. Sveti Toma na više mjesta podsjeća da traženje tog traga uzroka neizbježno vodi do neke vrste prvog uzroka, a u tom slučaju, poredak u svemiru ne može se objasniti nekom znanstvenom činjenicom ili načelom, budući da je to ono što treba prvo objasniti. Dakle nije riječ o knock-out dokazima. Ni sv. Toma, ni njegovi suvremenici nisu, započeli svoj život vjere putujući putovima zacrtanim u opisanih pet argumenata. Sv. Toma Akvinski kaže da Boga ne možemo spoznati bez Objave i ne poistovjećuje ga pritom s bogovima koji se javljaju u povijesti religija. Za njega je kršćanski Bog: „*Ja jesam koji jesam*“ (Izl, 3:14).

Sveti Toma, apostol istine i naučitelj istine, iako je pisao u XIII. stoljeću aktualan je i za naše doba, odnosno njegov duh vlada stoljećima, kao što je to primijetio Jacques Maritain.⁵⁸

⁵⁸ Usp. Jacques Maritain, *Andeoski učitelj*, str. 33.

Papa Pavao VI. je u apostolskom pismu „*Lumen Ecclesiae*“ (*Svjetlo Crkve*) napisao: „Njegova djela predstavljaju glavni stožer u Crkvi oko kojega se i tada i kasnije mogla razvijati kršćanska nauka i napredovati sigurnim putem.“⁵⁹ Gilbert Keith Chesterton, je rekao, ako bi se Akvincu trebalo dodati koje ime, bilo bi to *Toma od Stvoritelja*. Joseph Ratzinger je na to rekao kako je Chesterton pogodno bitan vid Akvinčeva djela jer su Stvoritelj i stvaranje srž Akvinčeva teološkog mišljenja, koje je punom umskom refleksijom vjere u stvaranje do svojeg cilja dovelo i kršćansko promišljanje antičke baštine.

Dakle kad bi razum dokazao vjeru tada bi se poništila zasluga vjere temeljena na objavi.⁶⁰ Toma prepoznaje u pogledu znanja o Bogu i spasenja da spasenje ovisi o ljudskoj spoznaji Boga, jer prema Bogu kao cilju postojanja može se kretati samo ako već postoji barem malo spoznaje o Bogu.

Sveti Toma Akvinski je svoj cijeli život posvetio sintezi katoličke filozofije i teologije. No s 48 godina starosti prestao je pisati. Upitan zašto to čini odgovorio je: „Sve što sam napisao čini mi se da je poput slame nakon stvari koje su mi bile objavljene.“ Usprkos molbama prijatelja i kolega nije dovršio svoje najveće djelo *Suma teologije*. Na blagdan svetog Nikole (6. prosinca), imao je viziju Krista, koji mu je rekao: „Dobro si pisao o meni, Toma. Koju nagradu želiš od mene za svoj rad?“ – „Ništa drugo doli tebe, Gospodine!“, odgovorio mu je. Tri mjeseca kasnije prešao je u vječni život.

Pozivajući na potrebu proučavanja nauka sv. Tome Akvinskog papa Lav XIII. je rekao: „Ponajprije, danas kada se kršćansku vjeru napada spletkama i varkama lažne mudrosti, potrebno je da se svi mladi ljudi, a osobito oni koji stasaju kao nada Crkve, nahrane zdravom i krepkom hranom nauka pa da se tako, osnaženi i oboružani za svako pitanje, već zarana priviknu na to da stvar vjere unapređuju uspješno i logično, te da po apostolskoj opomeni budu uvijek pripravnici odgovoriti svakomu tko nas upita

⁵⁹ Papa Ivan Pavao II., *Naučitelj čovječnosti (Doctor humanitatis) - i drugispisi o suvremenosti sv. Tome Akvinskoga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998., str. 25.

⁶⁰ ST I, q1, a 8, c.

za razloge nade koja je u nama i da mogu u zdravom nauku podučiti, a protivnike opovrći.“⁶¹

Sveti Toma Akvinski bi rekao da su prirodne znanosti u potpunosti kompetentne da govore o promjenama koje se zbivaju u prirodi, ali to ne znači da sve u prirodi može biti objašnjeno u smislu materijalnih uzroka. Prirodne znanosti same ne mogu dati potpun odgovor o prirodnom poretku. Za teologiju je odgovor beskonačni Bog.

⁶¹ Papa Lav XIII. *Aeterni patris*, enciklika o obnovi kršćanske filozofije, br. 27.

LITERATURA

1. Bošnjak, Branko (ur), *Toma Akvinski - Izbor iz djela, Suma teologije - Učenje o Bogu* (ST I), Naprijed, Zagreb, 1990., str. 249. - 367.
2. Brajčić, Rudolf, *Filozofija i filozofije - filozofski fragmenti*, Filozofsko - teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1999.
3. Cerovac, Krešimir, *Sklad vjere i znanosti*, Graphis, Zagreb, 2001.
4. Chesterton, Gilbert Keith, *St. Thomas Aquinas*, House of Stratus, London, 2000.,
5. Crvenka, Mario *Prirodne znanosti i religija - Pokušaj sažetog pregleda*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.,
6. Davies, Brian, *Thomas Aquinas*.Continuum, London, 2002.
7. Glazier, Michael, Hellwig Monika (ur), *Suvremena katolička enciklopedija*, Laus, Zagreb, 1998.,
8. Hrvatska biskupska konferencija, *Katekizam katoličke crkve*, Glas koncila, Zagreb, 1994.
9. Ivan Pavao II., *Naučitelj čovječnosti (Doctor humanitatis) - i drugispisi o suvremenosti sv. Tome Akvinskoga*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998
10. Ivan Pavao II., *Fides et ratio - Vjera i razum*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.
11. Maritain, Jacques, *Anđeoski naučitelj*, Zadruga Eneagram, 2011.
12. Pavlović, Augustin (ur), *Suma protiv pogana = Summa contra gentiles* (sv 1), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.
13. Relja, Hrvoje, *Tomistička filozofija*, Leykam, Zagreb, 2021.,
14. Ventimiglia, Giovanni, *Toma Akvinski*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Petra Baković kao pristupnik za stjecanje zvanja *sveučilišnoga/sveučilišne prvostupnika/prvostupnice katehetike*, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo moga vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

SUMMARY

The paper analysis the proofs presented by St. Thomas Aquinas regarding the existence of God, which are known as the five ways (*quinque viae*). In this sense, Thomas's thoughts expressed in the *Summa of Theology* and in the *Summa of Theology Against the Gentiles* are cited. Related to the basic theme, the question of the temporal beginning of the material world is also considered, with reference to creation *ex nihilo* and *creatio continua*. At the end, in the conclusion, it is emphasized that Thomas does not identify the Christian God with the gods that appear in the history of religions, that is, that the evidence refers only to the knowledge of God's existence, and not in the sense of his essence as interpreted by Catholic theology

Key words: *creatio continua*, *creatio ex nihilo*, five ways, God, God's existence